

Bartáková, Jarmila

Zradnost' mezi češtinou a slovenčinou

In: *Česko-slovenské vztahy v slovanských a středoevropských souvislostech : (meziliterárnost a areál)*. Pospíšil, Ivo (editor); Zelenka, Miloš (editor). 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2003, pp. 152-157

ISBN 80-210-3111-5

Stable URL (handle):

<https://hdl.handle.net/11222.digilib/133323>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Zradnosť medzi češtinou a slovenčinou

JARMILA BARTÁKOVÁ (BRNO)

Čeština a slovenčina sú slovanské jazyky mimoriadne blízke typologicky i geneticky. Značný podiel na tomto stave malo nielen bezprostredné územné susedstvo, ale do istej miery i obdobia spoločného života v jednom štátnom útvare. Najmä posledný dôvod spôsobil, že staršia generácia bývalého Československa bola bilingválna, čo znamená, že rozumela, hoci na rôznom stupni dokonalosti, obidvom jazykom. Iná situácia je dnes u mladej generácie po desiatich rokoch rozdelenia republiky. Na rozdiel od Slovenska, kde dostať bežne české knihy a časopisy na pultoch obchodov, v Čechách a na Morave ich niet, okrem slovenského kníhkupectva v Prahe, a slovenčinu začínajú mladí pomaly pokladať za celkom cudzí jazyk podobne ako poľštinu, ruštinu či chorvátčinu. Zdrojom informácií už nie je škola a v televízii sú to len občasné nepravidelné vystúpenia niekoľkých slovenských umelcov. Slováci, ktorých je v Českej republike pomerne dosť, podľa štatistiky okolo 300 000, majú snahu, najmä v pracovnom procese, neodlišovať sa od domácich obyvateľov. Pritom nie každý zvládne češtinu dobre. Iní hovoria síce po slovensky, ale zasa sa vyhýbajú svojším slovenským slovám a nahrádzajú ich čo možno najneutrálnejšími, blízkymi češtine, alebo vkladajú do prejavu priamo české slová ako citátové, aby uľahčili českým poslucháčom porozumieť hovorenému, a tak sa vyhnúť dodatočnému vysvetľovaniu, čo ktoré slovenské odlišné slovo znamená. Výsledkom je, že často miesto peknej slovenčiny počujeme z ich úst akýsi mix oboch jazykov. Čeština týchto hovoriacich silne ovplyvňuje a časom spôsobí rozkolísanie ich rodného jazykového povedomia natoľko, že zneistia predovšetkým u takých slov a spojení, ktoré sú v obidvoch jazykoch formou totožné alebo takmer totožné, ale často odlišné významom či morfológicky, štylisticky, slovotvorne alebo pravopisne. Tento jav možno nazvať zradnosťou a spôsobuje problémy rovnako i Čechom žijúcim na Slovensku.

O zradnosti v sémantickej rovine môžeme hovoriť pri pomenovaniach, akými sú už väčšinou známe, zhodne znejúce slová, napr.:

<u>na Slovensku</u>		<u>v Čechách</u>	<u>na Slovensku</u>		<u>v Čechách</u>
kapusta	=	zelí	horký	=	hořký
kel	=	kapusta	horúci	=	horký
pokoj	=	klid	chudý	=	hubený
izba	=	pokoj	chudobný	=	chudý
stávka	=	sázka	zbožie	=	obilí
štrajk	=	stávka	tovar	=	zboží
vedro	=	kýbl	pivnica	=	sklep
horúčava	=	vedro	piváreň	=	pivnice
obor	=	obr	levica	=	lvíce
odbor	=	obor	levá strana	=	levice

– Zradné sú i slová takmer totožné, líšiac sa iba jednou hláskou, teda slová podobné, tzv. paronymá, napr.:

<u>na Slovensku</u>		<u>v Čechách</u>	<u>na Slovensku</u>		<u>v Čechách</u>
borievka	=	jalovec	zaľúbiť sa	=	zamilovat se
čučoriedka	=	borůvka	zapáčiť sa	=	zalıbit se
kúriť	=	topit	lopta	=	balon
fajčiť	=	kouřit	tážká práca	=	lopota

O zradnosti v morfologickej rovine možno hovoriť opäť pri formálnej i významom zhodných slovách v oboch jazykoch, ktoré sa však odlišujú napr. v rode:

– České maskulína ako **vzorek, šálek, snímek, požadavek, sál, foném, salám, příkop** sú v slovenčine feminína **vzorka, šálka, snímka, požiadavka, sála, fonéma, saláma, priekopa**. Naopak české feminína typu **řada, šála, varianta, hřídel, závrat'** sú v slovenčine maskulína **rad, šál, variant, hriadel', závrat** a české neutrá **klíště, album, datum** sú zasa maskulína **kliešť, album, dátum** alebo niektoré feminína, napr. čes. **jaro, pyžamo, klima, aroma, astma, embéčko, aloe**, slov. **jar, pyžáma, klíma, aróma, astma, embéčka, aloa**.

– Za morfológickú odlišnosť možno pokladať i rozdiel v gramatickej morféme pri zakončení zhodných slov rovnakého rodu. Napr. české feminína s nulovou gramatickou morférou -(0) : **alej, mrkev, věž, skříň, pánev, konev, větev, rakev, výheň** končia v slovenčine na gramatickú morfému -(a) : **aleja, mrkva, veža, skriňa, panva, vetva, rakva, vyhňa**.

– Rozdiely sú i pri využívaní významovo zhodných adjektív s rovnakým slovtvorným základom, ktoré sú v češtine utvorené z minulých prídavných častí sufixom *-lý*, zatiaľ čo v slovenčine sú to trpné prídavné mená na *-ný* a *-tý*. Teda české adjektíva **nahrblý, zkorňatělý, rozechvělý, nahnilý, rozkvetlý, opilý** majú v slovenčine podobu **nahrbený, skôrnateny, rozochvený, nahnitý, rozkvitnutý, opitý**.

– Rozdielne je i skloňovanie českých a slovenských pomenovaní vysokopostavených žien. Slovenské podoby s výraznou dĺžkou na konci **kráľovná (bez kráľovnej), cisárovná, kňažná, princezná** majú v jednotnom čísle adjektívne skloňovanie a v množnom adjektívno-substantívne, české podoby bez dĺžky sa skloňujú substantívne podľa vz. žena, teda **kráľovna (bez kráľovny), císařovna, kněžna, princezna**. Rovnako odlišné je i skloňovanie zvieracích maskulín v množnom čísle. České názvy zvierat **pavouci, hadi, sloni, jeleni, zajáci** pokladá slovenčina za neživotné, preto majú podobu **pavúky, hady, slony, jelene, zajace**.

– Z ostatných slovných druhov sa odlišne využívajú v češtine a slovenčine i niektoré zo zhodných predložiek. Napr.:

čes. u oběda	slov. pri obede
ručička u hodinek	ručička na hodinkách
voda k pití	voda na pitie
za pět minut	o pět minut
o prázdninách	cez prázdniny
po zásluze	podľa zásluhy
pro každý případ	na každý případ
lék pro posílnění	liek na posílnenie
jít pro lékaře	ísť po lékaře
po obsahové stránce	z obsahovej stránky
přes protesty	napriek protestom

– Istú diferenciu nájdeme i pri používaní zvratnej podoby u niektorých v oboch jazykoch zhodných sloviach. Tak oproti českému **poděkovat někomu, pozdravit někoho** možno v slovenčine použiť i formu zvratnú **poděakovať sa niekomu, pozdraviť sa niekomu**.

Za zradnosť v **syntaktickej** rovine možno pokladať využívanie odlišných slovesných predložkových i bezpredložkových väzieb. Tu dochádza predovšetkým ku značnej neistote.

čes. **vstoupit v platnost**
vzít něco v úvahu
bít se v prsa
směřovat k záhubě
záviset na něčem
angažovat se pro něco
pracovat přes čas
stát mimo zákon
zkoumat po stránce
účastnit se schůze
těšit se z dárku

vážít si něčeho
všímat si něčeho
dosáhnout něčeho
využít něčeho
učít se něčemu

slov. **vstúpiť do platnosti**
vziať niečo do úvahy
biť sa do prs
smerovať do záhuby
závisieť od niečoho
angažovať sa za niečo
pracovať nad čas
stáť mimo zákona
skúmať zo stránky
zúčastniť sa na schôdzke
tešiť sa darčekom

vážiti si niečo
všímať si niečo
dosiahnuť niečo
využiť niečo
učiť sa niečo

Zradné diferencie nájdeme i v **slovotvornej** rovine. Najčastejšie sú to odlišné sufixy pri inak tematicky zhodných základoch.

čes. filoložka	–	slov. filologička	čes. lékárna	–	slov. lekáreň
bioložka	–	biologička	ocelárna	–	oceliareň
ministryně	–	ministerka	sluchátko	–	slúchadlo
mistryně	–	majsterka	kružítko	–	kružidlo
krejčí	–	krajčír	sídlíště	–	sídlisko
výběrčí	–	vyberač	vrátný	–	vrátnik

– Pri adjektívach vyjadrujúcich malú mieru vlastnosti čeština využíva kombináciu prefixu **na-** so sufixom **-lý**, zatiaľ čo slovenčina sufix **-astý** : čes. **namodralý, nažloutlý, nahořklý, nasládlý**, slov. **modrastý, žltkastý, horkastý, sladkastý**.

– Odlišná je často i voľba slovesných prefixov u inak zhodných slovík, napr.:

čes. **srovnat krok**
opsat úlohu

slov. **vyrovnať krok**
odpísať úlohu

doporučit knihu
prohlásit něco
navázat spolupráci
vzkázat někomu něco
zpřetrhat něco

odporučiť knihu
vyhlásiť niečo
nadviazať spoluprácu
odkázať niekomu niečo
popretřhať niečo

Značné diferencie nájdeme i vo **fonologickej** rovine. Sú to predovšetkým rozdiely v hláskovej realizácii zhodných prevzatých slov, napr.:

čes. akát, trénink, kytara, kaštan, aplaus, sámek, aspirant, jasmín, sa-
met. restaurace
slov. agát, tréning, gitara, gaštan, aplauz, zámik, ašpirant, jazmín,
zamat, reštaurácia

– a v kvantite zhodných homotematických slov:

čes. biologie, delirium, alternativa, agronom, rezoluce, asketa, plan-
kton, antropolog
slov. biológia, delírium, alternatíva, agronóm, rezolúcia, askéta, plan-
któn, antropológ

Najzradnejšie sú rozdiely v postavení kvantity pri domácich homote-
matických slovách, akými sú napríklad:

čes. blahodárny, zakázka, převážne, laskavý, životodárny, zrádný,
bezpracný, trapný
slov. blahodarný, zákazka, prevažne, láskavý, životodarný, zradný,
bezpracny, trápny

Zaujímavé sú i značné rozdiely v **pravopisnej** podobe:

čes. tygr, apetyt, artyčok, rybíz, krokodýl, anýz, abatyše, organtýn,
Eskymák,
slov. tiger, apetít, artičoka, ríbezle, krokodíl, aníz, abatiša, organtín,
Eskimák,

čes. Kryštof, Matylda, Otýlie, Helsinky
slov. Krištof, Matilda, Otilia, Helsinkí

Rozdielov medzi homotematickými českými a slovenskými slovami by sme našli ešte viac. Mohli by sme uviesť i diferencie v rovine štylistickej, napr. čes. hanlivé **děvka** a slov. neutrálne **dievka**, rovnako by bolo možné sledovať i diferencie frazeologických spojení ako čes. **běží o sto šest** a slov. **beží o sto pět**, alebo čes. **mele páté přes deváte** a slov. **trepe dve na tri** a mnoho ďalších. Práve znalosť týchto jemných diferencií medzi češtinou a slovenčinou je mimoriadne dôležitá pri prekladaní, ak preklad nemá byť iba suchým vecným pretlmočením originálu, ale má verne odrážať i expresívnu stránku autorovho jazyka a pôsobiť na čitateľa presvedčivo a živo. Práve pri prekladaní z blízkopříbuzných jazykov je situácia o to ťažšia, že text jazykovo blízkeho originálu na prekladateľa silne pôsobí. Záleží na jeho kvalitách, na jeho jazykovom cite a bohatosti jeho slovnej zásoby, aby tomuto značnému tlaku originálu dokázal odolať.

Literatúra

- Bartáková, J.: O jazykovej úrovni Slovákov žijúcich v českom prostredí. *Kultúra slova* 20, 1986, s. 80–82.
- Bartáková, J.: K zradnostiam v blízkopříbuzných jazykoch. *Sborník prací FF BU, A* 46, 1998, str. 151–159.
- Oravec, J.: *Slovenské predložky v praxi*. Bratislava, SPN 1968.
- Česko-slovenský slovník*. Bratislava, Veda 1979.
- Pravidlá slovenského pravopisu*. Bratislava, Veda 1991.